

مهری، محمدجواد، ۱۳۵۳ -

درس نامه ولایت فقیه: بازشناسی اندیشه سیاسی اسلام در عصر غیبت و پاسخ به شبهات آن / محمدجواد مهری.
مؤسسه بوستان کتاب (مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)، ۱۳۹۳.
[۳۹۲] ص. - مؤسسه بوستان کتاب: (۲۳۰۰) (فقه و حقوق: ۳۶۵، فقه سیاسی: ۳۳)

ISBN 978- 964 - 09 - 1618 - 6

فهرست مطالب و اطلاعات فنی

MohammadJawad Mohri. The textbook of Wilayat-ul-Faqih

(Recognizing the political thought of Islam in the era of the occultation and answering misgivings in this regard)

کتابنامه: ۳۵۵ - ۳۷۰ همچنین به صورت زیرنویس.

نمایه.

چاپ سوم: ۱۳۹۷

۱. ولایت فقیه. ۲. ولایت فقیه - دفاع و توجیهها. الف. دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، مؤسسه

بوستان کتاب. ب. عنوان. ج. عنوان: بازشناسی اندیشه سیاسی اسلام در عصر غیبت و پاسخ به شبهات آن.

۲۹۷ / ۴۵

BP ۲۲۳ / ۸ / م ۹ د ۴

شماره کتابشناسی ملی: ۳۶۸۸۷۷۴

۱۳۹۷

■ موضوع: فقه سیاسی: ۳۳ (فقه و حقوق: ۳۶۵)

■ گروه مخاطب: - تخصصی (طلاب و دانشجویان)

شماره انتشار کتاب (چاپ اول): ۲۳۰۰

مسلسل انتشار (چاپ اول و بازچاپ): ۷۰۵۰

بوستان کتاب

درس نامه ولایت فقیه

بازشناسی اندیشه سیاسی اسلام
در عصر غیبت و پاسخ به شبهات آن

محمد صادق راد مهری

بیت سوره
۱۳۹۷

بوستان کتب

درسنامه ولایت فقیه

بازشناسی اندیشه سیاسی اسلام در عصر غیبت و پاسخ به شبهات آن

• نویسنده: محمدواد محمدی

• ناشر: بوستان کتب

(مرکز چاپ و نشر دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)

• لیتوگرافی، چاپ و صحافی: بوستان کتب

• نوبت چاپ: سوم / ۱۳۹۷ • شمارگان: ۸۰۰ • بهای: ۳۳۰۰۰ تومان

تمامی حقوق نشر مکتوب و الکترونیک اثر متعلق به مؤسسه بوستان کتب است

printed in the Islamic Republic of Iran

♦ دفتر مرکزی: قم، خ شهدا (صفاییه)، ص پ ۹۱۷ / ۳۷۱۸۵، تلفن: ۷-۳۷۷۴۲۱۵۵ تا ۳۷۷۴۲۱۵۲، فکس: ۳۷۷۴۳۴۲۶

♦ فروشگاه مرکزی: قم، چهارراه شهدا (عرضه ۱۲۰۰۰ عنوان کتاب با همکاری ۱۷۰ نفر)

♦ فروشگاه شماره ۲: تهران، خیابان انقلاب، بین وصال و فلسطین، پلاک ۹۵۱، تلفن: ۶۹۰۰۰۰۰

♦ فروشگاه شماره ۳: مشهد، چهارراه خسروی، مجتمع یاس، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه خراسان رضوی، تلفن: ۲۲۳۳۲۰۰

♦ فروشگاه شماره ۴: اصفهان، چهار راه کرمانی، جنب دفتر تبلیغات اسلامی شعبه اصفهان، تلفن: ۳۲۲۲۰۳۷۰

♦ فروشگاه شماره ۵ (رنگین کمان، فروشگاه کودک و نوجوان): قم، چهارراه شهدا، نش خیابان ارم، تلفن: ۷۷۴۳۱۷۹

اطلاع از تازه های نشر از طریق پیام کوتاه (SMS)، با ارسال شماره همراه خود به ۱۰۰۰۲۱۵۵ و یا ارسال درخواست به

پست الکترونیک مؤسسه: E-mail: info@bustaneketab.com

جدیدترین آثار مؤسسه و آشنایی بیشتر با آن در وب سایت: www.bustaneketab.com

با قدردانی از همکارانی که در تولید این اثر نقش داشته‌اند:

- اعضای شورای بررسی آثار • دبیر شورای کتاب و سرویراستار: ابوالفضل طریقه‌دار • ویراستار: زهرا صفری
 - چکیده عربی: خلیل العصامی • چکیده انگلیسی: یحیی داوری • فیبا: مصطفی محفوظی
 - اصلاحات حروف نگاری: الهام قره‌گزلو • صفحه آرایی: حسین محمدی و احمد مؤتمنی • نمونه‌خوانی: حامد ظاهری‌نیا • کنترل نمونه‌خوانی: محمدجواد مصطفوی
 - بازخوانی نهایی متن: ابوالفضل سلیمانی • کنترل فنی صفحه‌آرایی: سیدرضا موسوی‌منش • کارشناس طراحی و گرافیک و طراح جلد: مسعود نجابتی
 - اداره آماده‌سازی: حمیدرضا تیموری • اداره چاپخانه: مجید مهدوی و سایر همکاران لیتوگرافی، چاپ و صحافی • مدیر تولید: عبدالهادی اشرفی.
- رئیس مؤسسه
محمدباقر انصاری

فهرست مطالب

۱۳		مقدمه
۲۳		درس اول: مفهوم‌شناسی سیاست
۲۳		مفهوم سیاست
۲۴		دیدگاه صاحب‌نظران غربی
۲۵		دیدگاه اندیشمندان اسلامی
۳۰		مفهوم علم سیاست
۳۱		موضوع علم سیاست
۳۲		فایده علم سیاست
۳۲		فلسفه سیاست
۳۳		رابطه دین و سیاست
۲۹		درس دوم: مفهوم‌شناسی حکومت (۱)
۳۹		مفهوم حکومت
۴۰		ماهیت حکومت

۴۳ غایت حکومت

۴۷ ضرورت وجود حکومت

۴۸ دلیل اول: ضرورت نظم و امنیت داخلی جامعه

۴۹ دلیل دوم: لزوم تصدی کارهای بی متصدی

۵۰ دلیل سوم: لزوم تعلیم و تربیت

۵۱ دلیل چهارم: لزوم ایجاد تعادل بین فعالیت‌های اقتصادی

۵۲ دلیل پنجم: لزوم دفاع و آمادگی در برابر دشمنان

۵۲ دلیل ششم: لزوم رفع اختلاف‌ها و کشمکش‌ها

۵۳ دلیل هفتم: لزوم تصدیع امور و مقررات جزئی

۵۵ ساختار و شکل حکومت

۵۶ الف) تعریف دولت

۵۷ ب) تعریف حاکمیت

۵۹ درس سوم: مفهوم‌شناسی حکومت (۲)

۵۹ اقسام حکومت

۶۱ معیار تقسیم‌بندی حکومت

۶۱ طبقه‌بندی حکومت به لحاظ شکل و ساختار سیاسی

۶۱ الف) حکومت فردی

۶۱ ب) حکومت گروهی (طبقاتی)

۶۱ ج) حکومت جمهوری

۶۶ طبقه‌بندی حکومت به لحاظ تمرکز قدرت یا پراکندگی

۶۶ ۱. حکومت متمرکز

۶۶ ۲. حکومت فدرال

۶۷	طبقه‌بندی حکومت به لحاظ مشارکت شهروندان
۶۷	۱. حکومت توتالیتر
۶۸	۲. حکومت دموکراسی
۶۹	اقسام دموکراسی
۶۹	الف) دموکراسی مستقیم
۷۰	ب) دموکراسی غیرمستقیم
۷۱	ج) دموکراسی نیمه‌مستقیم
۷۲	نقد نظام دموکراسی
۷۴	طبقه‌بندی حکومت به لحاظ جهان‌بینی
۷۴	۱. حکومت تئوکراسی (الهی)
۷۸	۲. حکومت طاغوتی
۸۱	درس چهارم: حکومت دینی یا نظام ولایت فقیه
۸۱	اشاره
۸۲	الف) دین در لغت
۸۴	ب) دین در اصطلاح
۸۵	اقسام دین
۸۶	دلایل ضرورت حکومت دینی
۸۶	۱. دلیل عقلی
۸۸	۲. آیات قرآن
۸۹	۳. روایات
۹۲	دیدگاه اندیشمندان اسلامی درباره حکومت دینی
۹۵	دیدگاه متفکران غربی درباره حکومت دینی

۱۰۱	درس پنجم: مفهوم شناسی ولایت فقیه (۱)
۱۰۱	مفهوم لغوی و اصطلاحی ولایت
۱۰۶	اقسام ولایت
۱۰۸	ولایت تکوینی: دیدگاه قرآن و روایات
۱۱۱	جلوه‌های از ولایت تکوینی پیامبر اسلام و پیشوایان معصوم علیهم‌السلام
۱۱۸	ولایت تشییعی: از دیدگاه قرآن و روایات
۱۲۲	فقیه کیست؟

۱۲۷	درس ششم: مفهوم شناسی ولایت فقیه (۲)
۱۲۷	اشاره
۱۲۸	مطلقه بودن ولایت
۱۴۱	۱. اطلاق مکانی ولایت
۱۴۲	۲. اطلاق زمانی ولایت
۱۴۳	۳. اطلاق موضوعی ولایت
۱۴۴	۴. اطلاق در نفوذ حکم

۱۵۳	درس هفتم: مفهوم شناسی ولایت فقیه (۳)
۱۵۳	ولایت فقیه، بحثی کلامی یا فقهی؟
۱۵۴	نظریه اول: کلامی بودن بحث
۱۵۵	نظریه دوم: فقهی بودن بحث
۱۵۷	نظریه سوم: می‌تواند هم کلامی باشد و هم فقهی

۱۷۱ درس هشتم: پیشینه تاریخی ولایت فقیه

۱۷۱ پیشینه تاریخی ولایت فقیه در کلام فقیهان

۱۹۹ درس نهم: ادلة اثبات ولایت فقیه (۱)

۲۰۳ دلایل اثبات ولایت فقیه

۲۰۳ ۱. اصل عقلی ولایت فقیه

۲۱۲ ۲. دلیل قرآنی بر ولایت فقیه

۲۱۵ ۳. اجماع فقها بر ولایت فقیه

۲۱۹ درس دهم: ادلة اثبات ولایت فقیه (۲)

۲۱۹ ۴. دلیل روایی بر ولایت فقیه

۲۱۹ ۱. مقبوله عمر بن حنظله

۲۲۱ الف) سند روایت

۲۲۱ ب) دلالت روایت

۲۲۴ ۲. مرسله صدوق

۲۲ الف) سند روایت

۲۲۶ ب) دلالت روایت

۲۲۷ ۳. توقیع شریف امام زمان علیه السلام

۲۳۰ الف) سند روایت

۲۳۱ ب) دلالت روایت

۲۳۶ ۴. مشهوره ابی خدیجه

۲۳۹ درس یازدهم: ویژگی ها و شرایط ولی فقیه

۲۳۹ اشاره

۲۴۰ ۱. اجتهاد و فقاہت

۲۴۳ ۲. رسالت و تقوا

۲۴۷ ۳. قدرت مدیریت و رهبری جامعه

۲۵۳ درس دوازدهم: مناسب سه ولی فقیه

۲۵۳ دامنه اختیارات

۲۵۹ ۱. منصب افتاء و تفسیر احکام

۲۶۳ ۲. منصب قضا و دادرسی

۲۶۶ ۳. منصب ولایت و رهبری

۲۷۵ درس سیزدهم: مشروعیت حکومت ولایت فقیه

۲۷۵ اشاره

۲۷۵ مفهوم مشروعیت

۲۷۷ منشأ مشروعیت

۲۷۷ ۱. قانون

۲۷۷ ۲. قهر و غلبه

۲۷۷ ۳. مردم

۲۹۱ ۴. خداوند

۲۹۵ درس چهاردهم: حق ولایت و حکومت برای فقیه (۱)

۲۹۵		اشاره
۲۹۵		۱. نظریه انتصاب
۳۰۹		درس پانزدهم: حق ولایت و حکومت برای فقیه (۲)
۳۰۹		۲. نظریه انتخاب
۳۱۰		۱. میل طرفداران این نظریه
۳۱۰		۲. سیره عقلا
۳۱۳		۲. روایت مربوط به مشورت
۳۱۴		۳. تقسیم ولایت فقیه بر ده قسم خبری و انشایی
۳۱۵		۴. بیعت
۳۲۷		درس شانزدهم: حکم حکومتی ولی فقیه
۳۲۷		معنای «حکم» در لغت و اصطلاح
۳۳۲		الف) تفاوت احکام حکومتی با احکام اولی
۳۳۳		ب) تفاوت احکام حکومتی با احکام ثانوی
۳۳۴		ماهیت حکم حکومتی
۳۳۶		مشروعیت حکم حکومتی
۳۳۶		الف) آیات قرآن
۳۳۸		ب) سنت پیامبر و روایات معصومین علیهم السلام
۳۳۸		ج) عقل
۳۳۸		محدوده و قلمرو حکم حکومتی
۳۴۲		پیشینه تاریخی احکام حکومتی
۳۴۲		الف) نمونه‌هایی از احکام حکومتی پیامبر و سایر معصومین علیهم السلام

- ب) نمونه‌هایی از احکام حکومتی فقیهان شیعه ۳۴۵
- پ) نمونه‌هایی از احکام حکومتی امام خمینی علیه السلام ۳۴۷
- ت) نمونه‌هایی از احکام حکومتی آیه الله خامنه‌ای ۳۴۹

- کتاب نامه ۳۵۵
- ف) منابع تفسیری ۳۵۵
- ب) منابع عقاید ۳۶۲
- نمایه ۳۶۹
- آیات ۳۷۱
- روایات ۳۷۳
- اعلام ۳۷۵

WWW.Ketab.ir

مقدمه

بر خلاف این که در مبنای و پایه سیاست نوعی اشتراک نظر بین متفکران سیاسی وجود دارد و همگان آن را در معنا، مدیریت، اداره کردن امور مملکت، مراقبت، اصلاح امور خلق، رعیت‌داری و مردم‌داری به کار برده‌اند،^۱ بی‌درم مفهوم اصطلاحی آن، هر اندیشمندی از زاویه نگرش خویش و از منظر عدغه‌های حیات سیاسی خود بدان پرداخته است.

دین‌داران از منظر رابطه انسان با خدا سیاست را تعریف کرده‌اند.^۲ برخی فیلسوفان از مفهوم سیاست، اصلاح و از بین بردن خلل و عیب‌ها را اراده کرده‌اند. مادی‌گرایان آن را با قطع نظر از هرگونه اندیشه ماورایی و کشف و شهریاری، انعکاس مبارزه طبقاتی^۳ تلقی کرده‌اند. گروهی با نگرش علمی، سیاست را علمی می‌دانند که به انسان می‌آموزد؛ چه کسی می‌برد، چه چیزی می‌برد، کی می‌برد، چگونه می‌برد، و چرا می‌برد.^۴ برخی دیگر نیز سیاست را «علم دولت» و «علم قدرت» تفسیر کرده‌اند.^۴

۱. نک: علی اکبر دهخدا، لغت‌نامه، ذیل واژه سیاست؛ محمد معین، فرهنگ فارسی؛ ابوالفضل محمد بن منظور،

لسان العرب، ج ۶، ص ۱۰۸؛ محمد جاسمی، فرهنگ سیاسی، ص ۲۵۴.

۲. امام خمینی رحمته الله علیه، صحیفه نور، ج ۱۳، ص ۲۱۷.

۳. ر.م، مک آیور، جامعه و حکومت، ص ۲۶۴.

۴. محسن مهاجرنیا، اندیشه سیاسی متفکران اسلامی، ج ۱، ص ۲۳.

با مراجعه به کتاب‌های مختلف اندیشمندان سیاسی، مشاهده می‌شود که برای سیاست، دو نوع کاربرد وجود دارد یا با قدری تسامح می‌توان گفت: برای سیاست دو مفهوم دیده می‌شود؛ سیاست به مفهوم عام و گسترده و سیاست به مفهوم خاص و محدود.

سیاست به مفهوم عام، یعنی هرگونه تصمیم‌گیری، خط‌مشی، طرح و برنامه جهت اداره یا به‌کرد امور فردی و اجتماعی و هدایت آنان به سوی اهداف از پیش تعیین شده. سیاست در این کاربرد، بیشترین ارتباط را با مفهوم لغوی آن، یعنی تدبیر، اداره و تربیت دارد. بنابراین بسیار نزدیک است.^۱

سیاست به مفهوم خاص، به معنای تدبیر و چاره‌جویی در اداره کشور جهت حفظ حاکمیت در دو مرحلهٔ سنتی حلی و استقلال خارجی است.^۲ سیاست در این کاربرد، بسیار محدودتر از سیاست به مفهوم عام است، چون سیاست به مفهوم عام، هر نوع چاره‌جویی و تدبیر و داشتن خط‌مشی در امور را شامل می‌شود، مانند کشورداری، ادارهٔ یک مدرسه، کارخانه حتی ادارهٔ امور اقتصادی، تربیتی، فرهنگی و... منزل؛ در حالی که سیاست به مفهوم خاص، اولاً به شیوهٔ کشورداری و ثانیاً به آن جنبه از کشورداری که در جهت حفظ استقلال و امنیت داخلی و خارجی است مربوط می‌شود.

پس از تبیین اجمالی مفهوم «سیاست»، باید روشن شود که بررسی و مطالعهٔ علم سیاست، چه تأثیری می‌تواند در زندگی انسان داشته باشد، چرا که انسان باید بداند هر علمی چه فایده‌ای در زندگی وی دارد؟

قدر مسلم این است که هدف علم سیاست، تشریح و تبیین منظم و پیش‌بینی پدیده‌های سیاسی است.^۳ به لحاظ این که سیاست، حساس‌ترین حوزهٔ فعالیت انسان

۱. اسماعیل دارابکلاتی، نگرشی بر فلسفهٔ سیاسی اسلام، ص ۱۹.

۲. همان، ص ۲۰.

۳. پالمر، مونتی و دیگران، نگرش جدید به علم سیاست، ترجمهٔ منوچهر شجاعی، ص ۵.

در جامعه را در برمی‌گیرد، داشتن آگاهی و بینش سیاسی در اولویت است؛ بر این اساس، باید گفت که علم سیاست به انسان کمک می‌کند تا جهانی را که در آن زندگی می‌کند بهتر بشناسد و از میان شقوق گوناگون بهترین را انتخاب کند.^۱

از آن جا که علم سیاست در بستر زمان دچار تحولات شگرفی شده و در این رهگذر مباحثات گوناگونی بر آن افزوده شده است، دربارهٔ موضوع و محتوای علم سیاست، میان اعضای این علم، نگرش واحدی وجود ندارد و منشأ این عدم اتفاق نظر، دیدگاه اندیشمندان دربارهٔ انسان است.

گروهی موضوع علم سیاست را «دولت» و گروهی دیگر «قدرت» و اندیشمندانی هم «قدرت سیاسی» ذکر کرده‌اند.

تا این جا، مفهوم علم سیاست و موضوع آن حدی روشن شد، اکنون باید ببینیم اندیشهٔ سیاسی چیست؟ و اندیشمند سیاسی کیست؟

اندیشهٔ سیاسی، مجموعه‌ای از آرا و عقاید است که به شیوهٔ عقلانی، منطقی و مستدل، دربارهٔ چگونگی سازمان دادن به زندگی و ادامهٔ امور جامعه مطرح می‌گردد. اندیشمند سیاسی نیز کسی است که بتواند دربارهٔ آرا و عقاید خود به شیوه‌ای عقلانی و منطقی استدلال کند، تا حدی که اندیشه‌های او دیگر صاحب‌آرا و ترجیحات شخصی به شمار نرود.

بر این اساس، بسیاری از باورهای فلسفی که با مدیریت جامعه ارتباط مستقیم ندارد، از مجموعهٔ اندیشهٔ سیاسی خارج می‌گردد و آن دسته از فیلسوفان که به نحوهٔ ادارهٔ جامعه نپرداخته‌اند، از جرگهٔ اندیشمندان سیاسی خارج می‌شوند، چنانکه ملاصدرا که یکی از فیلسوفان بزرگ تاریخ بشر است، به این دلیل که برای نحوهٔ امور جامعه طرح مشخصی ندارد و جسته و گریخته به برخی مسائل اجتماعی

۱. علی اصغر کاظمی، روش و بینش در سیاست، ص ۷۰.

۲. حشمت‌الله عاملی، مبانی علم سیاست، ص ۴۳.

پرداخته، اندیشمند سیاسی تلقی نمی‌گردد؛ ولی خواجه نصیرالدین طوسی با تألیف سیاست‌نامه و اخلاق ناصری، اندیشمند سیاسی قلمداد می‌گردد. هم‌چنین بوعلی سینا با این‌که فیلسوف است و مدتی نیز در پست وزارت اشتغال به کار داشته، اما اندیشمند سیاسی قلمداد نمی‌شود، حال آن‌که فارابی اندیشمند سیاسی است، گرچه شخصاً در سیاست سرانجامی نداشته است، یا افراد دیگری همچون ملا احمد نراقی، آیت‌الله خراسانی و علامه نائینی که فقیه تلقی می‌شوند و هرگز ادعای فیلسوف بودن ندارند، در مورد اندیشمندان سیاسی قرار گرفته‌اند. گویی آنان غیر از فلسفه، به شیوه دیگری اندیشه سیاسی خود را بیان داشته‌اند. درحقیقت اندیشمند سیاسی با هر رشته تحصیلی و از هر پدیده‌ای به نفع اداره جامعه نظر بیندوزد، در مقام استدلال و بیان نظریات خود، مشی‌ناشناسی دارد. هر چند مستندات وی برای بیان مقصود، موضوعات علمی، فقهی و کلامی باشد.

نکته مهمی که بیان آن، در این جا ضرورت دارد، این است که، اندیشه سیاسی اگر براساس مبانی فلسفی مطرح گردد، فلسفه سیاسی است، و اگر براساس مبانی فقهی یا کلامی بیان شود، فقه سیاسی یا کلام سیاسی نامیده می‌شود. پرسش‌های اساسی در باره اصولاً، دلیل پرداختن به اندیشه سیاسی، پاسخ دادن به پرسش‌های اساسی درباره امور و مسائل سیاسی است، پرسش‌هایی همچون: چه کسی باید حکمت کند؟ چرا از حکومت باید پیروی کرد؟ چگونه می‌توان برای اداره جامعه تصمیم صحیح اتخاذ نمود؟ و....

در واقع، اندیشه سیاسی، اندیشه‌ای است که از سوی اندیشمندان برای حل مشکلات و بحران‌های جامعه ارائه می‌گردد.

شایان ذکر است که بسیاری از فقهای پیشین، همانند شیخ مفید^۱، شیخ طوسی^۲،

۱. المقتعه، ص ۶۷۵ و ۸۰۹-۸۱۲.

۲. النهایه، ص ۳۰۰-۳۰۲.

سید مرتضی^۱، ابی صلاح حلبی^۲، محقق حلی^۳، علامه حلی^۴، شهیدین^۵، محقق کرکی^۶، محقق اردبیلی^۷ و معاصرانش^۸ به گونه‌ای مستقل به این مقوله نپرداخته‌اند. این بزرگواران در ضمن کتاب‌های فقهی به مناسبت‌های گوناگون، هر جا که به موضوع ولایت فقیه و اختیارات او در روزگار غیبت مرتبط می‌شده، از آن بحث کرده‌اند.

برخی دیگر از بزرگان شیعه، چون ملا احمد نراقی^۹، میرفتاح حسینی مراغه‌ای^{۱۰}، شیخ انصاری^{۱۱}، سید محمد آل بحر العلوم^{۱۲} و آقا نجفی اصفهانی^{۱۳}، به گونه‌ای مستقل دربارهٔ ولایت فقیه و مسائل مربوط به آن بحث کرده‌اند.

ملا احمد نراقی، اولین فقیه است که رساله‌ای مستقل را به این موضوع اختصاص داده است؛ او در کتاب کرازانگ عوائد الایام خود، که دارای ۸۸ عاندهٔ فقهی، اصولی و... است، یک عانده را به ولایت فقیه اختصاص داده^{۱۴}، و زوایای این اندیشه را به گونه‌ای مستقل و منسجم به دست داده است.

پس از نراقی، تحولی بس بزرگ در فقه شیعی باسی به عمل آمد. بسیاری

۱. رسائل، ج ۲، ص ۸۹.

۲. الکافی فی الفقه، ص ۱۷۳، ۲۸۷، ۴۰۴، ۴۱۶ و ۴۲۳.

۳. شرایع الاسلام، ج ۱، ص ۱۶۴، ۱۸۴، ۳۲۱ و ۳۴۵؛ ج ۲، ص ۴، ۶۷، ۶۸، ۸۰، ۸۱، ۱۰۲، ۱۰۷ و ۱۰۸.

۴. مختلف الشیعه، ج ۲، ص ۲۳۹؛ ج ۳، ص ۲۳۲ و ۳۲۵؛ ج ۴، ص ۴۶۴؛ ج ۵، ص ۴۲۲.

۵. الدروس، ص ۱۶۵؛ المسالک، ج ۱، ص ۴۸، ۵۴ و ۱۲۷.

۶. رسائل، ج ۱، ص ۱۴۲ و ۱۷۰؛ جامع المقصد، ج ۲، ص ۳۷۵.

۷. مجمع الفائدة و البرهان، ج ۱۲، ص ۱۰ و ۲۸؛ ج ۸، ص ۱۶۰.

۸. عبدالاعلی سبزواری، ذخیره المعاد، ص ۴۹۲؛ ملا محسن فیض کاشانی، مفتیح الشرایع، ج ۲، ص ۵۰؛ علامه مجلسی، روضة المتقین، ج ۱، ص ۲۱۴.

۹. عوائد الایام، ص ۵۲۸.

۱۰. العناوین، ج ۲، ص ۵۵۶ و ۵۸۵.

۱۱. المکاسب، ص ۱۵۳.

۱۲. بلغة الفقیه، ج ۳، ص ۲۱۰.

۱۳. نک: رساله فی ولایه الفقیه، مندرج در کتاب تأملات سیاسی در تاریخ تفکر اسلامی، موسی نجفی، ج ۲، ص ۳۷۳.

۱۴. عاندهٔ ۵۴، ص ۵۲۸.

از فقها با طرح موضوع «ولایت فقیه»، مباحث سیاسی را به محور این اصل قرار دادند و مسائل حکومتی را به گونه‌ای مستقل در این مبحث و با همان عنوان به بحث گذاشتند.

پس از ایشان، میرفتاح حسینی مراغه‌ای در کتاب عناوین^۱، در سه عنوان «ولایات و سیارات» به بحث گذاشت. وی در یکی از این عناوین سه گانه، درباره ولایت فقیه و نبات علوم ولایت شرعی، و در عنوان دیگر، درباره ولایت مؤمنان عادل به بحث پرداخت و بسیاری مباحث فقه سیاسی به ویژه مسائل حکومتی را طرح کرد و در عنوان سوم، بحث را به مسائلی خاص چون ولایت پدر و وصی اختصاص داد. کسانی که پس از این در جرگوار درباره ولایت فقیه کتاب یا رساله‌ای نگاشته‌اند، بحث را به همان شیوه آغاز کردند.

فاضل دربندی در خزائن الأحکام^۲، شیخ انصاری در مکاسب، سید محمد آل بحر العلوم در بلغة الفقیه و آقانجفی اصفهانی در رساله فی ولایة الفقیه، در این باره به بحث و بررسی پرداخته‌اند.

و در عصر ما، امام خمینی علیه السلام در آثار متعدد خویش، به این موضوع پرداخته و معتقد است: موضوع ولایت فقیه، چیز تازه‌ای نیست که ما آورده باشیم، بلکه این مسئله از ابتدا مورد بحث بوده است. حکم میرزای شیرازی در تحریم تنباکو، چون حکم حکومتی بود، برای فقیه دیگر هم واجب الاتباع بود... مرحوم میرزا محمد تقی شیرازی حکم جهاد دادند، البته اسم آن دفاع بود و همه علماء تبعیت کردند، برای این که حکم حکومتی بود. به طوری که نقل کرده‌اند مرحوم کاشف الغطاء علیه السلام از این مطالب را فرموده‌اند... از متأخرین، مرحوم نراقی همه شئون رسول الله صلی الله علیه و آله را از این فقها ثابت می‌دانند. آقای نائینی نیز می‌فرمایند: این مطلب از مقبوله عمر بن حنظله

۱. العناوین، ج ۲، ص ۵۵۶.

۲. خزائن الاحکام، جزء پایانی کتاب.

استفاده می‌شود. در هر حال، مسئله، تازگی ندارد. ما، فقط موضوع را بیشتر بررسی کردیم.^۱

اکنون در روزگار ما اهمیت و ضرورت پژوهش و بازشناسی اندیشه سیاسی اسلام در قالب حکومت دینی یا نظام ولایت فقیه در متون و فرهنگ اسلامی بر کسی پوشیده نیست.

در پیرامون انقلاب اسلامی و استقرار نظامی بر اساس ارزش‌های معنوی و احکام الهی در ایران، بزرگ‌تفکر دینی به عنوان اندیشه‌ای امیدزا، حیات بخش و مترقی، در عرصه حیات انسان ماصر ظاهر گردید و سبب بیداری و خداباوری ملت‌های مسلمان و احیای روح ستم ستیزی در آنان شد و هم‌چنین باعث نمایان‌تر شدن سست‌پایگی مسلک‌ها و مکتب‌های غیر الهی گردید.

به همین سبب، تحقیق دقیق، جامع و منسجم درباره زیرساخت‌های حکومت دینی و نظام ولایت فقیه به منظور تبیین مرئوسات و دفاع معقول از آن و زدودن پیرایه‌های موهوم و موهون از ساخت مفلس دین و اندیشه دینی لازم به نظر می‌رسید.

همان‌گونه که آیه‌الله سید علی حسینی خامنه‌ای می‌فرماید:

هرکسی که دغدغه مردم را دارد، باید برای این بخش بیندیشد و کاری کند که مردم، به ایمان و تبعیت و اطاعت از ته قلب، کشانده شوند. این کار برای مردم ما - مؤمن و دین‌باور و معتقد به مبانی - که برای فداکاری در این راه حاضرند، آسانسکلی نیست. اگر کسی واقعاً می‌خواهد که نقش مردم، نقش عینی، عملی و حساس، در مسئله ولایت فقیه یک مسئله حقیقتاً مردمی باشد و حکومت الهی با جنبه مردمی توأم شود، باید در این قسمت کار کند... و زیبایی‌های این مسئله را از نظر عقلی و منطقی بشری برای مردم تبیین کند...، بسیار بجاست که در این زمینه واقعاً عن تحقیق

با مطالعه کامل، افراد صاحب صلاحیت بنویسند، بگویند، تحقیق بکنند، تا واقعاً این

قضیه... برای مردم روشن بشود.^۱

هم چنین آیه‌الله نوری همدانی معتقد است:

امروز، روزی است که باید درباره ولایت فقیه بحث کرد و مردم را روشن کرد.^۲

عالم مصباح یزدی نیز می‌فرماید:

تبیین مسئله ولایت فقیه و تقویت عملی آن در جامعه، خدمت به حفظ و بقای اسلام

در عالم است.^۳

گفتار آیه‌الله مؤمن فقیه (عضو فقهای شورای نگهبان) نیز حائز اهمیت است:

متأسفانه بحث و تدریس ولایت فقیه در حوزه علمیه خیلی کم رنگ است و این

بحث باید جایگاه حقش خود را در حوزه علمیه پیدا کند... شعار مرگ برضد ولایت

فقیه زیاد داده می‌شود، ولی اگر (حی) اندر اندران روحانی سؤال شود که شما به چه

دلیل معتقد به ضرورت ولایت فقیه هستید، معلوم نیست که بتوانند جواب بدهند!^۴

از این رو، به منظور محقق ساختن این هدف بزرگ و الهام گرفتن از اندیشه‌های

والا و ماندگار فقیهان بزرگ امامیه و تبعیت از منوبات بن‌گمان، خصوصاً رهبر فرزانه

و ولایت امر، توفیق الهی رفیق راه شد و این مهم انجام پذیرفت. فلسفه، ابعاد و آثار و

برکات «ولایت فقیه» شناخته و شناسانده شود.

براساس آنچه اشاره شد، این رساله تحقیقی است درباره مبانی دینی حکمت فقیه

و ضرورت تشکیل آن در جامعه اسلامی و هم چنین پاسخ به مسائل و شبهات مطرح

شده در این باره؛ که پس از چندین دوره تدریس برای اساتید دانشگاه، محققان و

دبیران آموزش و پرورش، دانشجویان و بسیجیان، مدیران و کارکنان دولتی، در اختیار

۱. بیانات معظم له در دیدار اعضای مجلس خبرگان، ۱۳۷۶/۱۱/۱۵.

۲. بیانات معظم له در جمع فرماندهان نیروی انتظامی، ۱۳۸۸/۱۰/۱۴.

۳. بیانات معظم له در سلسله نشست‌های علمی درباره تبیین موضوع ولایت فقیه.

۴. ولایت فقیه، کانون عزت و اقتدار.

دانشگاهی، شورای هم‌اندیشی اساتید و نخبگان دانشگاهی، دوره‌های تربیت معلم و ضمن خدمت فرهنگیان، طرح صالحین بسیج و طرح ضیافت اندیشه دانشگاهیان، بدین صورت تنظیم و تدوین گردید.

در پایان، از همه‌اندیشمندان گران‌قدری که از آثار ارجمندشان در فراهم‌آوری این دفتر بهره‌مند شده‌ام، تشکر می‌کنم و همت کریمانه‌شان را سپاس می‌گویم و این هدیه ناقابل را به پیشگام حاتم الاولیا حضرت ولی‌الله الاعظم امام زمان علیه السلام و امام سید روح‌الله خمینی رحمته الله علیه، زنده‌کننده ولایت فقیه در عصر جاهلیت مدرن، اهدا می‌کنم. به امید آن‌که این تلاش محمّدی، قدمی هرچند کوتاه در راه انجام وظیفه به شمار آید و موجب خشنودی قلب مقربان قطب عالم امکان، حضرت بقیه‌الله - ارواحنا لتراب مقدمه الفداء - گردد.

وما توفیقی الا بالله، علیه توکلت و الیه اُنیب، - نسبنا لله ونعم الوکیل، نعم المولی ونعم النصیر.

محمد جواد مُهری

۱۵ جمادی‌اولی ۱۴۰۴ هـ / ۷ فروردین ۱۳۹۲

در جوار آرام امامین کاتبین علیهم السلام